

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

FINANCIAL MECHANISM OF BUDGETARY INSTITUTIONS IN MODERN CONDITIONS

У статті досліджено теоретичні аспекти функціонування фінансового механізму бюджетних установ у сучасних умовах. Відзначається, що управління бюджетними витратами потребує постійного вдосконалення методів та інструментів фінансового механізму з метою досягнення поставлених цілей за оптимального обсягу витрачених ресурсів. Розкрито сутність фінансового механізму та його складових (підсистеми фінансового забезпечення та фінансового регулювання). Обґрунтовано, що фінансовий механізм бюджетних установ є частиною бюджетного механізму. Відзначається, що важливою складовою бюджетного механізму України є прогноз, на результатах якого ґрунтується бюджетне планування, а найбільш прогресивним методом бюджетного планування є програмно-цільовий метод. Розкрито загальні положення і особливості складання кошторису бюджетної установи з використанням нормативно-аналітичного методу. Визначено необхідність застосування інформаційних системи фінансового менеджменту як інструмента фінансового механізму з метою розширення можливостей планування, обліку, аналізу та фінансового контролю.

Ключові слова: бюджетні установи, фінансовий механізм, бюджетний механізм, програмно-цільовий метод, кошторис, видатки, цифрові технології.

The article examines the theoretical aspects of the functioning of the financial mechanism of budget institutions in modern conditions. It is noted that the management of budget expenditures requires constant improvement of the methods and tools of the financial mechanism in order to achieve the set goals with the optimal amount of spent resources. The essence of the financial mechanism and its components is revealed. The subsystem of financial provision is realized in the formation of sources, forms and methods of provision and use of financial resources by budgetary institutions. The subsystem of financial regulation covers legal regulation, financial forecasting, financial planning, financial control. An important role in the organization of the financial mechanism of budgetary institutions belongs to the system of levers of influence (normative, limits, reserves). It is substantiated that the financial mechanism of budgetary institutions is a part of the budgetary mechanism. It is noted that an important component of the budget mechanism of Ukraine is the forecast, on the results of which budget planning is based, and the most progressive method of budget planning is the program-target method. The general provisions and features of budgeting of a budget institution using the normative-analytical method are revealed. The effectiveness of the financial support of budget institutions depends on many factors, including modern digital technologies, and in this regard, the need to use information systems of financial management as a tool of the financial mechanism in order to expand the possibilities of planning, accounting, analysis and financial control has been determined. It has been proven that the latest technologies in the field of financing the activities of budget institutions are appropriate, such as the decision-making project based on big data technology and the concept of "programmed money", which provides for the possibility of technological control over the targeted use of budget funds. It was noted that the tools of the financial mechanism of budgetary institutions require adaptation and updating, which is caused by the need to build an effective system of financial management in the budgetary sphere under martial law.

Key words: budgetary institutions, financial mechanism, budgetary mechanism, program-target method, estimate, expenses, digital technologies.

УДК 336.77:330.131.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.5-5>

Крамаренко К.М.¹

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та військового господарства,
Національна академія
Національної гвардії України

Kramarenko Kateryna

National Academy
of the National Guard of Ukraine

Постановка проблеми. Грошові відносини, які виникають між державою і підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності та фізичними особами, регулюються за допомогою фінансового механізму. Такі відносини і відповідно механізм фінансування забезпечують спрямування та використання коштів бюджету на виконання загальнодержавних функцій щодо задоволення суспільних потреб, забезпечення розширеного відтворення, підвищення рівня життя.

Питання фінансування бюджетних установ у сучасних умовах є досить актуальними, тому управління бюджетними витратами через розпорядників бюджетних коштів потребує постійного вдосконалення методів та інструментів фінансового механізму з метою досягнення поставлених цілей за оптимального обсягу витрачених ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти фінансового механізму бюджетних установ, бюджетно-кошторисного фінансування, кошторисного планування розкриваються у роботах таких науковців, як Н. Г. Пігуль, О. В. Люта, Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека, В. А. Пігош, О. О. Серета [1–4] та інших. Значну увагу особливостям бюджетного механізму, програмно-цільового методу фінансування у своїх працях приділяють Воробійов Ю. М., Когут І. А., Глущенко Ю. А., Савчук С. В., Дем'янюк А. В., Лободіна З. М. [5–7]. Також науковці досліджують механізм фінансування бюджетних установ у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою, світовий досвід застосування цифрових технологій в оптимізації бюджетного процесу [8; 9]. Водночас питання фінансового механізму бюджетних установ набувають все

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9601-2003>

більшої актуальності у зв'язку зі складною ситуацією в нашій державі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фінансового механізму бюджетних установ у сучасних умовах. Відповідно до цієї мети завданнями дослідження є: узагальнити поняття фінансового механізму бюджетних установ та визначити його складові; більш детально дослідити такі інструменти фінансового механізму, як програмно-цільовий метод фінансування, бюджетне фінансування, кошторис; визначити вплив сучасних цифрових технологій на ефективність механізму фінансування бюджетних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від раціонально організованого планування, розподілу і використання фінансових ресурсів бюджетних установ залежить ефективність діяльності держави щодо виконання своїх функцій. Своєю чергою це вимагає адаптації існуючих та впровадження нових інструментів планування та використання фінансових ресурсів розпорядниками бюджетних коштів.

Фінансовий механізм бюджетних установ можна визначити як сукупність форм, методів, інструментів та способів організації фінансових відносин щодо формування достатніх обсягів бюджетних ресурсів та їх ефективного розподілу з метою забезпечення виконання функцій, що покладені на державу, досягнення кількісних і якісних параметрів, що відповідають умовам ефективного функціонування даних установ [8]. Такий механізм має свої особливості, що обумовлені неприбутковим характером діяльності бюджетної сфери, особливостями джерел мобілізації та порядку розподілу грошових коштів.

Всі складові фінансового механізму є взаємопов'язаними і взаємозалежними, але водночас кожна з них функціонує відносно самостійно. У структурі фінансового механізму бюджетних установ виділяють дві підсистеми, а саме підсистему фінансового забезпечення та підсистему фінансового регулювання. Фінансове забезпечення реалізується у формуванні джерел, форм та методів забезпечення та використання фінансових ресурсів бюджетними установами. Фінансове регулювання охоплює правове регламентування, фінансове прогнозування, фінансове планування, фінансовий контроль. Важлива роль в організації фінансового механізму бюджетних установ належить системі важелів впливу (нормативи, ліміти, резерви) [1].

Вважаємо, що фінансовий механізм бюджетних установ є частиною бюджетного механізму, що представлений сукупністю видів і форм організації бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів, принципів планування та фінансування, умов і методів здійснення фінансового контролю [6]. Бюджетний

механізм включає різні види, форми, методи, важелі та інструменти, які складають його підсистеми, а саме забезпечуючу (нормативно-правове забезпечення, бюджетне прогнозування, програмування, регулювання, нормування); оперативну (кошторисне фінансування, бюджетне інвестування, дотування, кредитування, резервування); ретроспективну (система бюджетного обліку, звітності та контролю) [6].

Важливою складовою бюджетного механізму України є прогноз, що є науково обґрунтованим висновком про майбутні події, перспективи розвитку процесів, можливі наслідки управлінських рішень [6]. На результатах прогнозування ґрунтується бюджетне планування, яке є науково обґрунтованим процесом встановлення обсягів та джерел формування і напрямків використання централізованого фонду грошових коштів держави. Бюджетне планування здійснюється за допомогою аналітичного, нормативного, балансового, програмно-цільового методів і рідше з використанням методів економіко-математичного моделювання. Найбільш прогресивним методом бюджетного планування є програмно-цільовий метод, оскільки він використовує всю сукупність традиційних методів з використанням додаткових елементів і характеризує взаємозв'язок між ресурсами і результатами [7].

Програмно-цільовий метод забезпечує зміщення акценту на результати, яких необхідно досягти, а вже після цього вирішується питання щодо ефективності й способів використання необхідних ресурсів для досягнення окреслених результатів. Згідно з Бюджетним кодексом України програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів із застосуванням оцінки ефективності їх використання на всіх стадіях бюджетного процесу. Бюджетним кодексом України передбачено обов'язковість застосування цього методу на державному та місцевому рівнях із проведенням оцінки ефективності бюджетних програм [2].

Провідне місце у системі фінансового забезпечення відіграє бюджетне фінансування, яке визначається як безповоротний, безвідплатний відпуск коштів із державного та місцевих бюджетів для виконання державою та органами місцевого самоврядування своїх функцій. Бюджетне фінансування базується на наступних принципах: 1) фінансування відповідно до виконання планових показників; 2) надання бюджетних асигнувань в мінімально необхідних розмірах та згідно зі встановленими нормами та нормативами. Однак варто розуміти, що більшість норм має розрахунковий характер і визначаються на основі раніше досягнутих результатів, показників [5].

Бюджетна установа для забезпечення своєї діяльності складає індивідуальні кошториси,

плани асигнувань загального фонду бюджету, плани надання кредитів із загального фонду бюджету, плани спеціального фонду, зведення показників спеціального фонду кошторису за кожною виконуваною нею бюджетною програмою (функцією). Кошторис доходів і видатків бюджетної установи є основним плановим фінансовим документом, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень [2].

У фінансовому плануванні застосовуються методи економічного аналізу, але для складання проектів кошторисів частіше застосовується нормативно-аналітичний метод. В основі кошторисно-бюджетного планування як частини фінансового планування лежать сітьові показники, економічні нормативи, вартісні та натуральні технічні норми. Особливою рисою кошторисного планування є те, що усі видатки, внесені до нього, обґрунтовуються відповідними розрахунками за кожним кодом економічної класифікації. Виділення фінансового забезпечення згідно із лімітною довідкою та затвердженим кошторисом супроводжується відповідним порядком документування та відображення у системі бухгалтерського обліку [3].

Механізм фінансового забезпечення за рахунків бюджетних та позабюджетних коштів визначається нормами Бюджетного кодексу України. Під час виконання кошторису доходів та витрат бюджетні установи відносно самостійні лише у витраченні коштів, отриманих за рахунок позабюджетних джерел. Ця відносність пояснюється тим, що позабюджетні кошти використовуються так само як і бюджетні, виключно через особові рахунки, що ведуться в органах Державної казначейської служби. Наразі перспективними напрямками удосконалення бюджетного фінансування можна визначити наступні: формування умов для фінансово-господарської самостійності бюджетних установ (за окремими видами діяльності); послідовний перехід частини бюджетних установ до орієнтованого на кінцеві результати бюджетування і відповідно підвищення відповідальності щодо кінцевих результатів; стимулювання бюджетних установ щодо підвищення питомої ваги позабюджетних надходжень [4].

Ефективність фінансового забезпечення бюджетних установ залежить від багатьох факторів, серед яких і сучасні цифрові технології. Інформаційні системи фінансового менеджменту дозволяють розширити можливості фінансового контролю, підвищити його оперативність і об'єктивність, знизити трудомісткість. Одним з проектів впровадження ІСФМ-рішень в Україні, що

фінансувався Світовим банком, був проект модернізації державних фінансів для України. Проте, результат реалізації проекту був незадовільний і ніякого прогресу в рамках проекту не було досягнуто. В Україні у 2020 р. завершена реалізація аналітично-інформаційної системи "LOGICA", яка інтегрується з іншими інформаційно-програмними комплексами і забезпечує електронний обмін інформації між усіма учасниками бюджетного процесу [9]. На рівні бюджетних установ використовується сучасне програмне забезпечення у сфері бухгалтерського обліку та звітності, що дозволяє покращити облік та контроль фінансових потоків. Тобто до початку війни в Україні відбувалися процеси цифровізації певних інструментів механізму фінансування бюджетних установ.

Поряд з цим доцільним вважається реалізація наступних новітніх технологій у сфері фінансування діяльності бюджетних установ [9]: 1) проект прийняття рішень на основі технології великих даних (big data) – єдиної платформи державної статистики, що вміщувала б у собі всі доступні для аналізу статистичні дані економічного, політичного, соціального характеру тощо; 2) концепція «програмованих грошей», що передбачає можливість технологічного контролю за цільовим використанням бюджетних коштів. Заходи такого характеру забезпечуватимуть певною мірою реалізацію ідеї програмно-цільового методу фінансування (перехід від постатейного контролю до контролю за досягненням кінцевого результату програми).

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, фінансовий механізм бюджетних установ має свої особливості, що обумовлені неприбутковим характером діяльності бюджетної сфери, особливостями джерел мобілізації та порядку розподілу грошових коштів. Процес фінансування бюджетної установи містить такі етапи, як планування, облік, контроль, аналіз та прогнозування діяльності бюджетних установ, на кожному з яких застосовуються певні інструменти фінансового механізму. Такі інструменти вимагають адаптації та оновлення, що спричинено необхідністю побудови ефективної системи управління фінансами в бюджетній сфері в умовах воєнного стану. Важливу роль у вирішенні цього завдання відіграють сучасні цифрові технології.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Особливості реалізації фінансового механізму бюджетних установ. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Економіка.* 2010. № 2. С. 94–97.
2. Фінанси бюджетних установ : навчальний посібник / Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека, О. В. Люта, Н. Г. Пігуль ; за заг. ред. Н. А. Дехтяр. Суми : Сумський державний університет, 2020. 229 с.

3. Пігош В. А. Проблемні аспекти формування планових кошторисних показників бюджетних установ. *Економічний аналіз*. 2014. Том 18. № 2. С. 201–209.

4. Серета О. О. Фінансування бюджетних установ: проблеми і перспективи. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/524-0072/2021-34-53>.

5. Воробйов Ю. М., Когут І. А. Формування фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах підвищення самостійності регіонів : монографія. Мелітополь : ММД, 2012. 249 с.

6. Глущенко Ю. А. Бюджетний механізм в управлінні соціально-економічним розвитком території. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 41. С.211–219.

7. Савчук С. В., Дем'янюк А. В., Лободіна З. М. Програмно-цільовий метод бюджетування : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 180 с.

8. Думіян А. К. Механізм фінансування бюджетних установ у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. *Бізнес-інформ*. 2017. № 8. С. 75–81.

9. Басюк О. П. Цифрові технології в оптимізації бюджетного процесу: кращий світовий досвід та висновки для України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2022. № 1 (60). С. 116–131. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-1-08>.

REFERENCES:

1. Pihul', N. H. and Liuta, O. V. (2010) Osoblyvosti realizatsii finansovoho mekhanizmu biudzhethnykh ustanov [Peculiarities of implementation of the financial mechanism of budget institutions]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriya : Ekonomika*, vol. 2, pp. 94–97.

2. Dekhtiar, N. A. Dejneka, O. V. Liuta, O. V. and Pihul' N. H. (2020), *Finansy biudzhethnykh ustanov* [Finances of budgetary institutions], Sumskiy derzhavnyj universytet, Sumy, Ukraine.

3. Pihosh, V. A. (2014) Problemni aspekty formuvannia planovykh koshtorysnykh pokaznykiv biudzhethnykh ustanov [Problematic aspects of the formation of planned budget indicators of budgetary institutions]. *Ekonomichnyj analiz*, vol. 18, no. 2, pp. 201–209.

4. Sereda, O. O. (2021), *Finansuvannia biudzhethnykh ustanov: problemy i perspektyvy* [Financing of budgetary institutions: problems and prospects]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 34. Available at: <https://doi.org/10.32782/524-0072/2021-34-53>.

5. Vorobjov, Yu. M. and Kohut, I. A. (2012), *Formuvannia finansovoi stijkosti mistsevykh biudzhethiv v umovakh pidvyschennia samostijnosti rehioniv* [Formation of financial stability of local budgets in the conditions of increased independence of regions], MMD, Melitopol', Ukraine.

6. Hluschenko, Yu. A. (2014) Biudzhethnyi mekhanizm v upravlinni sotsialno-ekonomichnym rozvytkom terytorii [Budgetary mechanism in the management of socio-economic development of territories]. *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 41, pp. 211–219.

7. Savchuk, S. V., Dem'ianiuk, A. V. and Lobodina, Z. M. (2017), *Prohramno-tsil'ovyy metod biudzhethuvannia* [Program-target method of budgeting]. TNEU, Ternopil', Ukraine.

8. Dumikian, A. K. (2017) Mekhanizm finansuvannia biudzhethnykh ustanov u krainakh iz rozvynutoiu ta transformatsiinoiu ekonomikoiu [The financing mechanism of budgetary institutions in countries with developed and transformational economies]. *Biznes-Inform*, vol. 8, pp. 75–81.

9. Basiuk, O. P. (2022) Tsyfrovi tekhnolohii v optyimizatsii biudzhethnoho protsesu: krashchyi svitovyi dosvid ta vysnovky dlia Ukrainy [Digital technologies in the optimization of the budget process: the best world experience and conclusions for Ukraine]. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, [Online], vol. 1 (60), available at: DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-1-08>.